

YURTDIŞINDA İŞÇİLERİMİZİN POLİTİK KATILIM HAKKI

Doç. Dr. A. Murat DEMİROĞLU *

A. KONUKLUKTAN GÖÇMENLİĞE

1980 yılında yazdığı «Die berufliche Eingliederung der zweiten Ausländergeneration» adlı makalesinde 1972'li yıllarda Türkiye'de Yeşilköy Havalimanında 500.000'inci Türk İşçisini törenle uğurlayan F. Almanya Çalışma Kurumu Başkanı Josef Stingl'e göre; «yabancılar Almanya'ya Alman olmaya değil öncelikle para kazanmak için gelmektedirler. Bu vurgulamanın ışığı altında Türk'lerden Alman yapma hedefi hiçbir zaman söz konusu değildir.»

F. Almanya'da 60'lı yılların başında işgücü istihdamı başlarken, yabancı işçilere bu ülkede ne kadar kalacaksınız diye sorulsaydı, çoğunun yalnızca birkaç yıl Almanya'da kalarak ülkelerindeki gelecekleri için para biriktirme amacıyla oldukları anlaşılacaktı. Özellikle Türk'ler arasında çok azı, muhtemelen on yıl gibi uzun süreler bu ülkede kalmayı düşünüyordu.

Gerçekten de başlangıçta yapılan araştırmalar, örneğin 1972 yılında F. Alman Çalışma Kurumunca yürütülen bir anket; Türk İşçilerinin % 91'inin Türkiye'ye dönmeyi istediğini, yalnızca % 9'unun evsahibi ülkeye yerleşmeyi düşündüğü ortaya koymuştur. 1974 yılında Marplan örgütüncü yapılan başka bir araştırmada ise sürekli kalmak isteyenlerin oranı % 29.1 olarak saptanmıştır. Ancak, bu

* Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

oran içinde karar vermemiş olanlarda olduğundan, sürekli kalamak için karar vermiş olanların oranı yine de düşüktür.

Türk İş ve İşçi Bulma Kurumu İstatistiklerine göre de 1966 yılında yurtdışında kalman sürenin tavanı yalnızca 4 yıldır. 1968 yılında ise işçilerimizin %68'inin üç yıl ve yalnız % 17.2'sinin üç yıldan daha uzun süre dışarıda kalmayı düşündükleri anlaşılmıştır. Aynı kurumun 1971 yılında yaptığı anketlere göre ise yurtdışında işçilerin % 24'ü üç yıla kadar, %58'i de daha uzun süre yurtdışında kalmayı düşünmekteydi. 1981 yılı Türkiye Çalışma Bakanlığı İstatistiklerine göre ise; yalnızca F. Almanya'daki vatandaşlarımızın %20'unun bu ülkedeki oturma süresi 4 yılın altında olup, %24'ünün oturma süresi ise 10 yılın üzerindedir. İşçilerimizin % 46'sının ikamet süresi 4-10 yıl arasındadır. 10-20 yıl F. Almanya'da kalanlar ise % 39.5'luk bir oranla en kalabalık kesimden bir sonrasını oluşturmaktadır. Görülüyorki bu istatistiklere göre, yurtdışından kesin dönüşler açısından Türk İşçilerinin yurtdışında kalmayı tasarladıkları süreler oldukça azalmış, kimiler için geri dönüş bilinmiyen zamana ertelenmiştir.

Bu rakamlar bir gerçeği gün ışığına çıkarmıştır. Bu da; buldukları el toplumunda uyum sorunu ile karşılaşan özellikle işsizliğin artması sonucu konuk oldukları ülkelerde ekonomi için artık yarar yerine yük oldukları gündeme getirilen marjinal Türk İşgücünün geri dönme eğilimlerinin ya da «geçicilik» olma özelliğinin tüm kötü koşullara rağmen azaldığıdır. Başka bir deyişle başta F. Almanya olmak üzere bir çok Avrupa ülkesinde yaşayan Türk işçilerinin kalış sürelerinin uzaması, sonuçlarına herkesin katlanmak zorunda olduğu «Konukluktan yerleşikliğe» oldugusunu Josef Stingle bir çok Alman istemese bile artık gündeme getirmiştir. tir.

Yerleşiklikle birlikte dış ülkelerdeki Türk işçilerin hukuku konularında özellikle buldukları ülkede siyasi katılma haklarının ne olacağı gündeme getirilmeli ve bu haklarının güçlenmesi gerektiği görüşü artık tartışmaya açılmalıdır.

B. F. ALMANYA'DA YABANCI İŞÇİLERİN POLİTİK KATILIMI

1. Genel Olarak

Bu ülkede oturma izni bulunan yabancılara yerel düzeyde seçme ve seçilme haklarının tanıtıp, tanınmayacağı F. Alman Anayasa-

Yurtdışında İşçilerimizin Politik Katılım Hakkı

sının 28. Maddesi 1. Fıkrası, 20. Maddenin 2. Fıkrası, 79. Maddenin 3. Fıkrası çerçevesinde tartışmalıdır.

F. Anayasanın 20. Maddesinin 2. Fıkrasına göre; devlet egemenliğinin tamamını «halk»tan alır ve halkın seçim yoluyla oluşturduğu yasa koyucu aracılığı ile de yürütme ve yargı uyuşumu sağlar. O halde bu belirlemeye göre halk F. Alman anayasasında devlet egemenliğinin asıl çıkış noktasını oluşturmaktadır. Halk ile temsilcileri arasındaki bağıntı, seçim araçları tarafından sağlanır ki burada halk bizzat ve aracı kullanmaksızın görevini yürütür.

Ancak, F. Alman Anayasası bizzat kimin halktan sayılacağı sorusunu yanıtlamamıştır. Böylelikle anayasadaki halk kavramı, yabancıların yerel seçme haklarına izin verilmesinde anahtar kelimeyi oluşturmaktadır. Anayasa hukukcularından büyük bir kesim bu sorun nedeni ile ilintili geleneksel bir anlayışı izlemekte anayasadaki halk kavramıyla esas itibarıyla Alman halkını kastettiğine dayanan görüşlerini korumaktadırlar. Yani bunlar F. Alman anayasasındaki «halk» kavramının açıkça ve kesin olarak «Alman halkı olarak anlaşılması gerektiğini savunmaktadırlar. Diğer bir deyişle bu görüşte olanlara göre; F. Alman Anayasası yalnızca vatandaşlık özelliklerine sahip tüm Alman vatandaşlarına tam ve kesin bir seçme, seçilme hakkı vermektedir. Oturma izni olan yabancı uyruklular ise yürürlükteki bu hükümlere göre yerel seçme seçilme hakkından yoksun bırakılmaktadırlar. Yerel seçimlerde yabancılarla seçme seçilme hakkının verilebilmesi için de F. Alman anayasasının 28. Maddesinin 1. fıkrasında yer alan homejenlik ilkesi uyarınca anayasada değişiklik yapmak zorunluğu vardır.

Bu konudaki 2. görüşe göre ise, F. Alman anayasasındaki «halk» kavramı dar yorumlanmamalıdır. Diğer bir deyişle anayasada seçme seçilme hakkı üzerinde tam ve kesin bir ölçüye yer verilmemiştir. Daha doğrusu yabancı uyruklular seçme seçilme hakkından tamamen yoksun bırakılmamışlardır. Yabancı uyruklulara da yerel seçme seçilme hakkının verilebilmesi için yalnızca yasal düzenleme yapmak yeterlidir.

F. Almanya'da yerel seçme seçilme hakkının tanınması ile ilgili son görüş ise oldukça demokrat bir tavır koymuştur. Bunlara göre F. Anayasada yer alan «halk» kavramı yabancı uyrukluları da içerir. O halde yabancı uyruklulara da yerel seçilme hakkının verilmesi F. Anayasa'nın bir buyruğudur denilmektedir.

F. Alman anayasasında bu konuda oluşagelen bu tartışmaların devam edeceği şüphesizdir. Alman Anayasa hukukçularının bir bölümünün yabancılarla da yerel seçme seçilme hakkının verilmesinden yana oldukları gerçeği yanısıra acaba F. Anayasanın bu konuda doğurduğu açmaz karşısında Alman kamuoyu ne düşünmektedir. Bu sorunun yanıtını aşağıda vermeye çalışacağız.

2. Kamuoyu Yoklamaları

F. Almanya'da oturma izni bulunan yabancılarla yerel düzeyde seçme seçilme hakkının verilmesinden yana olanların dayandıkları çok sınırlı destekleri vardır. Bu da bizi şaşırtmamalıdır. Çünkü bu hakkın verilmesi, yapılan anketlerden anlaşıldığına göre, Alman halkı içinde yalnız çok düşük sayıda ki bir azınlık tarafından desteklenmektedir. Haziran 1982 yılında bu konuda F. Almanya'da bir kamuoyu yoklaması yapılmıştır. Bu araştırmada örneğin şöyle bir soru sorulmuştur; «Uzun süre Almanya'da yaşayan yabancılar yerel seçimlerde seçme hakkına sahip olmalı mıdır?» veya «bu haktan yoksun kalmamalı mıdır?» Adı geçen bu soruya ankete katılanlardan yalnızca üçte biri olumlu yanıt vermiştir. Bu olumlu yanıt verenlerin ise büyük çoğunluğunu gençlerin ve yükseköğretim bitirmiş olanların oluşturduğu görülmüştür. Yine bu konuda Berlin'de yapılan bir anketin sonuçları da ilginçtir. Bu anket Alman vatandaşları ile yabancılar arasında yerel seçimlere katılma ile ilgili büyük ölçüde düşünce farklılığım vurgulamaktadır.

Ankete katılanlar aşağıdaki gibi bir seçenek sıralamasının uygun olacağı kanısına

	Alman	Yabancılar	Türk	Yugoslav	Yunan
varmışlardır.	%	%	%	%	%
Genel Seçim Hakkı	18	67	72	63	59
Yerel Seçim Hakkı	25	56	63	47	49
Yabancı İşleri Danışmanlığı	50	54	60	47	41

Kaynak : Decker F. Auslander im politischen Abseitsmöglichkeiten ihrer politischen Beteiligung, Frankfurt Main 1982 s. 64.

Yurtdışında İşçilerimizin Politik Katılım Hakkı

Anket sonuçlarına göre, kendilerine soru sorulan Alman'm %18 yabancılara genel seçim hakkı tanınmasına yandaş iken bu ölçüt yerel seçimler için yalnızca %25 dir. Oysa yine bu ankete göre ankete katılan Alman'ların %50'si yabancılara yabancı işleri danışman kurulları düzeyinde politik katılmaya «evet» demişlerdir. Gerçek anlamda politik katılım olmayan yabancı işleri danışmanlığı düzeyindeki politik katılımda bonkör davranan Alman Halkı tam politik katılım hakkında ise görülmüyor ki oldukça kısıkanç davranmaktadır.

Oysa aynı anket sonuçlarına göre seçme seçilme düzeyindeki politik katılım hakkı konusunda ise yabancılar farklı düşünmektedirler. Şöyle ki bu araştırmaya görüş bildiren yabancıların %56'sı yerel seçimlere katılıma evet derken ancak %54 yabancı İşleri danışmanlığı düzeyindeki katılımı onaylamıştır.

Bu ankete katılan Türklerin yaklaşımı ise daha da ilginçtir. Genel seçime katılma istemi Türklerde %72'dir (Oysa bu istem Yugoslavlar da %63, Yunanlılarda ise %50'dur). Yerel seçime katılan Türk istemi ise %60 oranında evet demiştir. Görülmüyor ki, F. Almanya'da da yaşayan yabancılar arasında seçme seçilme hakkına en çok istekli görülen Türklerdir. Bu gerçeği bir Türk araştırmacının yaptığı ankette doğrulamaktadır. Dr. Şen tarafından yapılan araştırmaya katılan 400 Türk gencinden %78'i Alman seçimlerine katılmak istediklerini belirtmişlerdir.

3. Alman Politik Partilerin Yaklaşımı

SPD, FDF, Yeşiller ve hatta CDU'nun sosyal işler komisyonu bir çok kez programlarında yabancılara yerel seçim hakkı vermişlerdir. Ancak, özellikle bugün bu hakkın gerçekleşme şansı 70'li yılların başlarına oranla oldukça azdır. 1979/1980 yıllarından beri süregelen yabancı düşmanlığı, partileri düşünmeye, çekimser davranmaya yöneltmiştir.

Alman politik partileri bu konuda çekimser davranmaya zorlayan bir başka olguda yine 1979-80'li yıllardaki «iltica dalgası» karşısında Alman Kamuoyunun duyarlılığıdır. Bu olgular karşısında kimi Alman onları ekonomik bunalım içinde şamaroğlanı gibi kullanarak geri dönüş projelerini uygulamaya sokmuşlardır.

Alman yabancılara yerel seçim hakkının verilmesi çalışmalarını bu nedenle süresiz bir tarihte ertelenmiştir. Bunun içindir ki 1980

Hükümet programında yabancılara yerel seçim hakkını öngören Nordheim Westfalen federe devleti bu vaadini gündemden çıkarmıştır. Aynı gelişim Fransa'da son genel seçimlerde sol partilerin seçim zaferinden sonra da söz konusu olmuştur. Sağ muhalefet partileri tarafından kullanılan yabancı düşmanlığını dikkate alan Fransız hükümeti, seçimden önce açıklamış olduğu yabancılara yerel seçim hakkını verme planından vazgeçmiştir. (FR. 185. 13.8.1981) Hatta bununla kalmıyan Fransız Hükümeti Mart 1984 yılında çıkardığı bir yasa ile yabancı işçilerin ülkelerine dönmeyi özendirici önlemleri bile öngörmektedir.

Almanya'da yabancı düşmanlığının arttığı son yıllarda yabancılara yerel seçim hakkından «bu hakkı topluma kabul ettiremeyiz diyerek» vermekten şimdilik vazgeçen kimi Alman partilerin bir başka kuşkuvarı da olsa gerekir; o da oy hakkı verilen yabancı oylarının radikallere yöneleceği korkusudur.

Oysa bu konuda Hürriyet Gazetesinin yaptığı araştırma hiçte böyle bir kuşkuya gerek olmadığını ortaya koymuştur. 1983 yılı Federal seçimlerinden iki hafta önce F. Almanyada yaşayan 14.551 Türk üzerinde yapılan araştırmada gazete Türk Almanclara «Almanya'da seçimlere katılma hakkınız olsaydı hangi partilere oy verirdiniz?» sorusunu şu yanıtı almıştır;

PARTİ	OY	%
SPD	9.197	63.2
CDU	4.026	27.7
YEŞİLLER	571	3.9
HÜR DEMOKRATLAR	483	3.3
DİĞERLERİ	274	1.9

(Kaynak : IT2, NR. 2 NİSAN 1983 S. 26

Aynı sonucu Dr. Şen'in bu konuda 1983 yılında yaptığı bir araştırma da doğrulanmaktadır. Şen araştırmasına göre, Almanya'da seçimlere katılma hakkınız olsaydı hangi partiye oy verirdiniz diye kendilerine soru yöneltilen 400 Türk Gençinin %16'sı yeşilleri tercih

Yurtdışında İşçilerimizin Politik Katılım Hakkı

etmiştir. %66 Sosyal Demokratlara %4 Hür Demokratlara ve %12 ise Hıristiyan Demokratlara oy verebileceklerini açıklamışlardır. (Kaynak Nokta Yıl 2 5.9 23.24 Nisan 1984 S. 25)

Gerek Hürriyet Gazetesinin gerek Şen Araştırmasının ortaya koyduğu sonuç şudur ; F. Almanya'da yaşayan Türk çoğunluğu ılımlı, demokrat görüşlü partilerden yanadırlar.

3. Uygulamadaki Politik Katılma Modeli; Yabancı Temsilciler Kurulu

a. Genel Olarak

F. Almanya yabancıların politik katılımı halen yabancı temsilciler kurulları aracılığı ile sağlanmaktadır. Bu Kurulların hiç bir baskıları olmamaktadır. Çünkü gördükleri işlev yalnızca danışıcı niteliktedir. Her Kentte Kent Belediye Meclisinin yanında ve genellikle kent sosyal dairenin denetiminde kurulan yabancı temsilciler Kurulunun başarısı o Kentteki Alman İdarecilerinin anlayışına bağlıdır. F. Almanya'nın çeşitli kentlerinde yabancı temsilciler Kurullarına yer verilmiştir. Örneğin şu anda yalnızca Nordrhein Westfalen Federe Devletinde yerel düzeyde 115'e yakın yabancı kurulları iş görmektedirler.

Yabancı temsilciler kurullarının üyeleri genellikle atanırlar. Atanan Kurul Üyeleri genelde, kurulda Alman ve yabancılar kesimini partiler şeklinde temsil ederler. Ancak kimi Alman bölgelerinde bu kurulun yabancı temsilcileri atama yerine seçilerek gelirler. Örneğin Ulm Gelzenkirchen, Aachen kentlerindeki yabancı temsilciler kurulunun yabancı uyruklu üyeleri doğrudan seçilirler. Seçmen doğaldır ki yabancılardır. Seçim her yerde ulusların oranına göre yapılır. Örneğin 4 Türk, 2 Yugoslav, 2 Yunan 2 İtalyan, 2 İspanyol, 1 Portekizli, 1 Faslı gibi. Bazen de Essen örneğinde olduğu gibi yabancı temsilciler yabancılar tarafından doğrudan değil, bu temsilciler yabancıların o bölgedeki kuruluşları tarafından seçilirler.

b. Atama İle Oluşan Yabancı Temsilciler Meclisi; Essen Modeli

12 Alman Temsilci

8 Üye Kurullardan

- Okul
- Kültür
- Spor
- Gençlik
- Sosyal Komisyonlarından
birer üye şeklinde

5 Kuruluş Üyesi

- İşçi Danış Bürosu
- Caritas
- DBG
- Kent spor birliğinden
- Diakonisches Werk
(Diakoni Örgütünden)

Birer Üye

Şehir Sosyal Dairesinden
1 Kişi

14 Yabancı Temsilci

7 Temsilci, Bunlar yabancıların
derneklerince seçilirler.

- Yunan topluluğu
- Yugoslav Merkezi
- İtalyan Misyonu
- Portekiz Merkezi
- İspanyol Sosyal İşler ve okul
aile birliğinden
- Türk işçileri Derneği
- Essendeki Fahi işçiler Derne-
ğinden

5 Temsilci; Dayanışma kuruluşla-
rında temsilcisi olanlara göre

- Türk (AWD)
- Yugoslav (AWD)
- İspanyol (CARITAS)
- İtalyan (CARITAS)
- Yunan (DW)

DGB'ce atanan bir Türk

Yerel Mülki amirce atanan
bir Türk

c. Stuttgart Modeli

Seçim yoluyla oluşturulan yabancı temsilciler meclisine ise ve-
rilecek örnek Stuttgart modelidir.

Stuttgart kenti 1982'den beri yabancıların yerel seçimlere katıl-
ma yolunda kabul edilebilir, bir araçözüm Modeli uygulamaktadır.
Bu modele göre bir «yabancılar Danışma Kurulu» oluşturulmuştur.
Kurulda 13 Alman 12 yabancı üye bulunmaktadır. Ayrıca kurulda
Caritas'tan gözlemci de bulunmaktadır. Ancak bu gözlemcilerin oy
hakkı yoktur. Kurulun görevi yabancılar ile ilgili olarak Stuttgart
Kentinin görev alanına giren konularda danışmanlık yapmaktır. Ku-
rulda yabancılarla ayrılan 12 koltuk D. Hont seçim ilkesine göre pay-
laştırılmıştır. Ancak buna rağmen her yabancı ülke grubuna 1 ile

Yurtdışında İşçilerimizin Politik Katılım Hakkı

3 üye düşmesi sağlanmıştır. Eğer bir yabancı ülke vatandaşlar grubu geçerli bir liste çıkaramaz ise ona ait kuruldaki üyelik ondan sonra gelen gruba geçmektedir. Yabancı ülke vatandaşlar grubu 6 seçim grubu olarak belirlenmiştir. Bir yabancımanın seçme seçilme hakkına sahip olabilmesi için en az 3 yıldır Stuttgart'ta oturması zorunludur. Alman mevzuatına koşut olarak getirilen hükme göre; yasaklanmış kuruluşlara üye olanlar seçim hakkından yoksundurlar. Ulusların Stuttgart'taki nüfus ölçüsü ölçütünde seçim önerileri 75, 150, 250 imza taşımalıdır.

Bu öneride hiç bir yabancı ülke partisinin parmağı olmamalıdır. Seçimde uygulanan nispi seçim sistemi kurallarıdır. Ayrıca seçim düzeni ilgili diğer uygulamalar F. Alman seçim yasaları hükümlerine bağlıdır. 4 Ekim 1983 yılında yabancılar Danışma Kurulu seçimine katılma oranı %26'dır. Bu seçimde 12.818 Stuttgartlı yabancı uyruklu oy kullanmıştır. Gruplar arasında katılmada %40.2 lik bir oranla İtalyanlar başta gelmekte İtalyan'ları %33.6 ile Portekizliler, %33.3 ile Türk'ler, %30.9 ile de Yunanlılar izlemektedir. En düşük katılım oram ise %13.7 ile Yugoslavlardır.

Seçim sonuçlarının gösterdiği en önemli karakteristik özellikle kazanan adayların ülkelerindeki politik sisteme bağlılıklarıdır. Örneğin İtalyan ve Yunanlılarda sol liste oyların 2/3'ünü toplamıştır. Türklerde ise radikal liste kurulda hiçbir sandalyeye sahip olamamıştır. İspanyol aile derneği (SFS) tek liste olarak aday göstermiş ve liste seçimi almıştır. Portekizliler ise partisiz bir liste çıkarmışlar. Bu liste de oylamaya katılan Portekizlilerin %55.9 oyunun alarak kuruldakilere ayrılan tüm sandalyeleri kazanmıştır.

Stuttgart Modeli yabancı temsilciler kurulundaki yabancı üyelerinin doğrudan doğruya seçimini öngörmesi bakımından diğer modellere göre çok daha demokratiktir. Ancak yürüttüğü görev bakımından bu modeldeki kurulda danışıcı olma dışında işlev taşımadığından diğer kurullarla arasında hiçbir fark yoktur.

C. YEREL SEÇİM HAKKI VEREN ÜLKELER

F. Almanya'nın tersine bugün Avrupa'da İsveç, Danimarka, Hollanda ve İrlanda yabancılarla politik katılma hakkını yerel seçimler düzeyinde vermişlerdir. Diğer bir deyişle Avrupa örnekmesinde bu ülkeler göçmenlere temsil etmeyi ve politik katılma bakımından

hakları olduğunu mantıklı olarak benimsemişlerdir. Deneyimler ışığı altında bu ülkelerden özellikle İsveç'te göçmenlerin politik hakları şu özellikleri gösterir;

1. İsveç'teki göçmen politik partilere İsveç politik düzeni çerçevesinde entegre olmuştur.
2. Göçmenler ayrıca özel partiler veya seçmen grupları oluşturmak yerine İsveç'i partiler için oy kullanmışlardır.
3. Öte yandan partiler özellikle sosyal demokratlar kendilerini göçmenlerin istek ve sorunlarına açık tutmuşlardır. Yabancılar arasında üyelik propagandası yaparak üyeliğe kabul edilmiş göçmenler arasında uygun adaylar bile çıkartmışlardır. Gerçekten de 1976 İsveç Belediye seçimlerinde seçilmiş belediye meclisi üyelerinin %2,6'sı İsveç'e yerleşmiş olan göçmenlerdir.

KAYNAKLAR

1. BREUER M/THANHARDT D: Kommunale Ausländerpolitik: Korporatistische Verwaltung ohne Demokratie, in: Siegfried Müller/Thomas Olk/Hans-Otto (Hg.): Sozialarbeit als soziale Kommunalpolitik. Neue Praxis Sonderheft, Neuwied 1982, s. 162-174.
2. DEMİROĞLU A, M. «Sozialpolitische Probleme der Heimkehr von Türkischen Gastarbeitern, in der Zeitschrift soziale Arbeit, Berlin, Heft: 11, Nov. 1982.
3. Die Grünen; Bundesprogramm Köln 1983 s. 38.
4. GİTMEZ A, yurtdışına işçi göçü Ankara 1983.
5. PEHLE H, Die Integrationpolitik in Schweden und ihre Ergebnisse, in: Dietrich Thranhardt (Hg.), Die deutschen Ausländer, Münster 1984.
6. STADT STUTGART: Satzung der Landeshauptstadt Stuttgart über die Beteiligung an kommunalen Geschehen, vom 14. Juni 1982.
7. STINGL J, «Die Berufliche Eingliederung der Zweiten Ausländergeneration» in de Zweite Ausländergeneration. Hrsg. V. Schaffke u. Zedler, Köln 1980 s. 136.
8. STUTGARTE ZEITUNG 233, 8.10.1983 und 233, 10.10.1983.
9. STRUPPEK K/MAYER - FRANCK, Ausländerbeiräte. Theorie, Praxis und politische Problematik, in: Integration und Identität, Locumer Protokolle 14/1979, s. 61-66.
10. ŞEN F, Türkische Jugendliche in Duisburg: Soziale Situation und Freizeitverhalten, Untersuchung (unveröffentlicht), Februar/Marz 1983, s. 4.
11. THRANHARDT D, Das Eigeninteresse der Deutschen am Wahlrecht für Ausländer, in: Integration ohne partizipation? Ausländerwahlrecht in der BDR zwischen (verfassungs) rechtlicher Möglichkeit und politischer Notwendigkeit, hrsg O. Ulrich O. Frankfurt 1981 61 95.
12. Yurtdışı işçi sorunları 81, hrsg.v. T.C. Çalışma Bakanlığı, Ankara 1981.